

A magyar művészet a 19. században

ÉPÍTÉSZET ÉS IPARMŰVÉSZEZET

A magyar művészet a 19. században

ÉPÍTÉSZET ÉS IPARMŰVÉSZET

Szerkesztő ■ SISA JÓZSEF

Tudományos tanácsadók ■ SINKÓ KATALIN
és NAGY ILDIKÓ

A kötet az OTKA K 63070 számú projektjének keretében készült
A könyv megjelenését az OTKA PUB-K 107617 számú publikációs támogatása

és a Nemzeti Kulturális Alap tette lehetővé

Lektorálta ■ BOR FERENC

Egyes alfejezeteket ellenőrzött ■ ANGYAL TIBOR NAGY ILDIKÓ PAPP JÚLIA

A képanyag összegyűjtésében közreműködött ■ FARBAKYNÉ DEKLAVA LILLA

A név- és helymutatót összeállította ■ MOLNÁR ANNA

A rajzokat készítette ■ MUSZIK LÁSZLÓNÉ és mások

A képeket feldolgozta ■ HÁMORI PÉTER

■ A kötet szerzői

BALLA GABRIELLA (BG)

LŐVEI PÁL (LP)

PRÉKOPA ÁGNES (PÁ)

ROZSNYAI JÓZSEF (RJ)

BIBÓ ISTVÁN (BI)

KOMÁRIK DÉNES (KD)

RITOÓK PÁL (RP)

SINKÓ KATALIN (SK)

FARBAKY PÉTER (FP)

NAGY ILDIKÓ (NI)

RÓKA ENIKŐ (RE)

SISA JÓZSEF (SJ)

HORVÁTH HILDA (HH)

PAPP GÁBOR GYÖRGY (PGGy)

ROSTÁS PÉTER (RoP)

WINKLER GÁBOR (WG)

© Szerzők, 2013

© Osiris Kiadó, 2013

© MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 2013

Minden jog fenntartva. Bármilyen másoláshoz, sokszorosításhoz,
illetve adatfeldolgozó rendszerben való tároláshoz
a kiadó előzetes írásbeli hozzájárulása szükséges.

Osiris Kiadó, Budapest

www.osiriskiado.hu

A kiadásért felel Gyurgyák János és Fodor Pál

Felelős szerkesztő Nagy Zsejke

Tipográfus, műszaki szerkesztő Kurucz Dóra

Borítókép: Részlet a pesti Új Városháza neoreneszánsz tervváltozatából

Steindl Imre, 1870 (BTM Kiscelli Múzeum)

Nyomta és kötötte a Dürer Nyomda Kft., Gyulán

Felelős vezető Kovács János ügyvezető igazgató

ISBN 978 963 389 899 4

ISBN 978 615 5133 08 4

ISBN 978 963 276 238 8 Ö

TARTALOMJEGYZÉK

ELŐSZÓ	9
BEVEZETÉS	13
A történeti háttér (SK)	13
A 19. század művészete a magyar művészettörténet-írásban és a korszakolás (SK)	20
A 19. századi magyar építészet és iparművészet kutatásának rövid története (SJ–PÁ)	31

ELSŐ RÉSZ

Klasszicizmus (1800–1840)

AZ ÉPÍTÉSZETI ÉLET KERETEI ÉS FŐBB SZEREPLŐI, AZ ÉPÍTÉSZETI STÍLUS (SJ)	43
PEST-BUDA, AZ ORSZÁG ÚJ CENTRUMA (SJ)	52
Pest városépítésze és a Szépítő Bizottmány (WG)	52
■ A LÁNCHÍD (SJ)	60
Középületek és a polgári élet épületei (SJ)	63
■ A VÁROSI (NÉMET) SZÍNHÁZ ÉS A VIGADÓ (SJ)	68
■ A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM (SJ)	70
Lakóépületek (PGGy)	74
A VIDÉK ÉPÍTÉSZETE	85
Városépítészet (WG)	85
Megyeházák és városházák (SJ)	90
■ A SZEKSZÁRDI MEGYEHÁZA (SJ)	95
Kollégiumok, könyvtárak, apátságok (SJ)	96
■ A SÁROSPATAKI REFORMÁTUS NAGY KOLLÉGIUM (SJ)	98
■ A PANNONHALMI BENCÉS FŐAPÁTSÁG (SJ)	101
Társasági, hasznossági és egyéb épületek (SJ)	103
Lakóépületek (SJ)	110
Fürdőhelyek (SJ)	115
■ BALATONFÜRED (SJ)	118
KATOLIKUS TEMPLOMÉPÍTÉSZET (SJ)	120
Székesegyházak (SJ)	120
■ AZ ESZTERGOMI SZÉKESEGYHÁZ (SJ)	122
■ AZ EGRI SZÉKESEGYHÁZ (SJ)	126
Plébániatemplomok, kápolnák és mauzóleumok (SJ)	128

PROTESTÁNS TEMPLOMÉPÍTÉS ZET (BI)	134
A türelmi rendeleti (protestáns) templomtípus (BI)	135
Típusidegen templomok (BI)	140
Az akatolikusok építészetének stílusvonásai (BI)	143
A türelmi rendelet utáni templomépítések hozadéka (BI)	146
■ A DEBRECENI NAGYTEMPLOM (SJ)	148
ZSINAGÓGÁK (SJ)	150
KASTÉLYÉPÍTÉS ZET (SJ)	152
Stílusforma, konfiguráció, tömegelrendezés(SJ)	153
Alaprajz, funkció, enteriőr (SJ)	158
■ AZ ALCSÚTI HABSBU RG-KASTÉLY (SJ)	162
■ A KISTAPOLCSÁNYI KEGLEVICH-KASTÉLY (SJ)	164
Kert és park (SJ)	168
BÚTORMŰVÉS ZET	173
Változások a 18. század második felétől (RoP)	173
A céhes asztalosipar válsága (RoP)	174
A stílusközvetítés útjai (RoP)	176
A pest-budai asztaloság vezető szerepe (RoP)	179
A bútorstílus változása (RoP)	180
TÁRGYKULTÚRA (BG)	188

MÁSODIK RÉSZ

Romantika (1840–1870)

AZ ÉPÍTÉS ZET FELADATAI ÉS A STÍLU SKERESÉS ÚTJAI (SJ)	203
AZ ÉPÍTŐGYAKORLAT, AZ ÉPÍTÉS ZKÉPZÉS ÉS A JÓZSEF POLITECHNIKUM. ÉPÍTÉS ZETELMÉLET ÉS ÉPÍTÉS ZETTÖRTÉNET (SJ)	206
VILÁGI KÖZÉPÜLETEK	212
Próbálkozások az Országház felépítésére (SJ)	212
■ A KÉPVISELŐHÁZ (SJ)	216
Egyéb világi középületek (SJ)	218
■ A PESTI VIGADÓ (KD)	230
■ A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA PALOTÁJA (SJ)	235
TEMPLOMÉPÍTÉS ZET (SJ)	241
Katolikus templomok (SJ)	241
■ A FÓTI PLÉBÁNIATEMPLOM (FP)	248
Protestáns templomok (SJ)	252
Zsinagógák (SJ)	255
■ A PESTI DOHÁNY UTCAI ZSINAGÓGA (KD)	258
EMLÉKMŰVEK ÉS ROKON ÉPÍTMÉNYEK (SJ)	262
LAKÓÉPÜLETEK (SJ)	264
Lakóházak, paloták, munkástelepek (SJ)	265
Kastélyok (SJ)	274
■ AZ OROSVÁRI ZICHY-FERRARIS-KASTÉLY (SJ)	282
■ A VÖRÖSVÁRI ERDŐDY-KASTÉLY (SJ)	284

Villák (SJ)	286
EGYÉB ÉPÜLETEK (SJ)	289
PARKOK, KERTEK (SJ)	296
VASSZERKEZETEK, FÉM RÁCSOK, TÁRSMŰVÉSZETEK (SJ)	298
KORAI MŰEMLEK-HELYREÁLLÍTÁSOK (SJ)	302
BÚTOR- ÉS ENTERIÓRMŰVÉSZET (HH)	307
TÁRGYKULTÚRA (PÁ)	314

HARMADIK RÉSZ

Historizmus (1870–1900)

AZ ÉPÍTÉSZETI ÉLET KERETEI ÉS FŐBB SZEREPLŐI (SJ)	325
AZ ÉPÍTÉSZETI STÍLUS KÉRDÉSE (SJ)	330
OKTATÁS, TANULMÁNYOK	338
A József Műegyetem és az Állami Felsőípariskola (SJ)	338
Építészeti külföldi tanulmányai (SJ)	341
Iparművészeti oktatás (PÁ)	344
SZAKSAJTÓ, KÖNYVTÁRAK, SZAKMAI KÖZÉLET	345
Építészeti szakfolyóiratok (SJ)	345
Kertészeti folyóiratok (SJ)	347
Iparművészeti szaksajtó (PÁ)	348
Építészeti könyvtárak, könyvgyűjtemények (SJ)	349
Építészegyesületek (SJ)	350
Az Iparművészeti Társulat, szakmúzeumok, mintalapok (PÁ)	351
ÁLLAMI KÖZÉPÜLETEK (SJ)	354
Minisztériumok és hivatali épületek (SJ)	355
■ A FŐVÁMHÁZ (SJ)	362
Oktatási épületek (SJ)	364
■ AZ EGYETEMI KÖNYVTÁR (SJ)	371
Múzeumok és kiállítótermek (SJ)	373
Kórházak és laktanyák (SJ)	375
EGYHÁZI ÉPÍTÉSZET	378
Katolikus templomok (PGGy)	378
■ A SZENT ISTVÁN-BAZILIKA (SJ)	392
■ AZ ERZSÉBETVÁROSI PLÉBÁNIA-TEMPLOM (SJ)	398
Protestáns templomok (RE)	402
■ A SZILÁGYI DEZSŐ TÉRI REFORMÁTUS TEMPLOM (RE)	408
Zsinagógák (SJ)	411
MAUZÓLEUMOK (PGGy)	415
■ A KOSSUTH-MAUZÓLEUM (PGGy)	422
MŰEMLEKVÉDELEM	424
Az intézményi rendszer kialakulása (LP)	424
A feladatok (LP)	427
■ A BUDAVÁRI NAGYBOLDOGASSZONY-TEMPLOM (LP)	434
■ A PÉCSI SZÉKESEGYHÁZ (LP)	437

A POLGÁRSÁG KÖZÉLETÉNEK ÉPÍTÉSZETE	439
Városépítészet (WG)	439
■ A SUGÁRÚT (ANDRÁSSY ÚT) (WG)	452
Városi parkok (SJ)	456
Hidak (RJ)	462
Városházák és megyeházák (SJ)	466
■ A KECSKEMÉTI VÁROSHÁZA (SJ)	471
Színházak, vigadók, kaszinók (SJ)	474
■ AZ OPERAHÁZ (SJ)	481
Szállók és fürdők (SJ)	485
Ipari épületek és csarnokok (RJ)	489
■ A KÖZPONTI VÁSÁRCSARNOK (RJ)	501
■ A NYUGATI PÁLYAUDVAR (RJ)	503
■ A KELETI PÁLYAUDVAR (RJ)	505
A LAKÓHÁZÉPÍTÉS FORMÁI	507
Bérpaloták, bérházak (SJ)	507
Vegyes funkciójú lakóházak (SJ)	514
Magánpaloták (SJ)	517
■ A BUDAPESTI WENCKHEIM-PALOTA (SJ)	523
Munkáslakóházak, családi házak, telepek (SJ)	525
Villák (RP)	531
Kastélyok és kastélyparkok (SJ)	535
■ A NÁDASDLADÁNYI NÁDASDY-KASTÉLY (SJ)	547
■ A KESZTHELYI FESTETICS-KASTÉLY (SJ)	550
■ A BAJMÓCI PÁLFFY-VÁRKASTÉLY (SJ)	554
AZ ÉPÍTÉSZET TÁRSMŰVÉSZETEI (RJ)	556
BÚTOR- ÉS ENTERIÓRMŰVÉSZET (HH)	568
TÁRGYKULTÚRA (PÁ)	581
MILLENNIUMI ÉPÍTKEZÉSEK (SJ)	593
Előzmény: az 1885-ös Országos Kiállítás (SJ)	597
Az Ezredéves Kiállítás (SJ)	599
■ AZ ORSZÁGHÁZ (SJ-SK-NI)	605
■ AZ EZREDÉVES EMLÉKMŰ, A MŰCSARNOK ÉS A SZÉPMŰVÉSZETI MÚZEUM (SJ)	613
■ A HALÁSZBÁSTYA (SJ)	616
■ A KÚRIA (SJ)	619
■ A KIRÁLYI PALOTA (FP)	621
■ AZ IPARMŰVÉSZETI MÚZEUM (SJ)	628
ÚJ JELENSÉGEK, ALTERNATÍVÁK A HISTORIZMUSSAL SZEMBEN. A SZECCESSZIÓ KEZDETEI (SJ)	633
JEGYZETEK	643
BIBLIOGRÁFIA	671
KÉPJEGYZÉK	693
NÉVMUTATÓ	711
HELYNÉVMUTATÓ	720